

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВІСНИК
ФІЛОСОФІЯ
ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуски 49-51

Засновано 1958 року

**Затверджено вченою радою
філософського факультету
від 24 грудня 2002 року
(протокол № 4)**

**У віснику містяться результати нових досліджень у галузі філософії та політології.
Для наукових працівників, викладачів, студентів.**

**The Gerald includes of the researches in the fields of philosophy and politology.
For scientists, professors, students.**

Редакційна колегія:

А.Є.Конверський, д-р філос. наук, проф. (відп. ред); **В.А.Бугров**, канд. філос. наук, доц. (відп. секр.); **Л.В.Губерський**, д-р філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України; **І.С.Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **Кирилюк Ф.М.**, д-р філос. наук, проф.; **Л.Т.Левчук**, д-р філос. наук, проф.; **А.М.Лой**, д-р філос. наук, проф.; **В.І.Лубський**, д-р філос. наук, проф.; **М.І.Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **В.І.Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **М.Ю.Русин**, д-р філос. наук, проф.; **П.П.Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В.І.Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

Відповідальний за випуск В.А.Бугров, канд. філос. наук, доц.

Адреса редакційної колегії: 01033, Київ-33, МСП-1, вул. Володимирська, 64, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет, тел.239 3278.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, відповідної галузевої термінології, імен власних та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи не повертаються.

ВИПУСК 51

ФІЛОСОФІЯ

Аверкіна Н.А.

Аналіз поняття "життя" в антропології Х.Ортеги-і-Гассета 109

Бокал Г.В.

Деякі зауваження з приводу проблеми онтологічного статусу універсалій 114

Віфлянцев В.В.

Часові конструкції в біології 117

Журавльова Т.В.

Час як філософсько-антропологічна категорія 122

Огнев'юк В.О.

Ното educatus 126

Павлов Ю.В.

Історичні передумови постановлення принципу історизму 134

Павлова О.Ю.

Трансцендентальна здатність уяви в горизонті людської кінцевості 138

Чечель Н.П.

Проблема класифікації стилю у західних джерелах 143

ПОЛІТОЛОГІЯ

Салтовський О.І.

Проблема державно-політичної самостійності української нації в політичній концепції І.Франка 150

Снігир О.В.

Поняттєво-категоріальна основа аналізу суб'єкт-об'єктних відносин "Україна – ЄС" 154

"самість". Самість конститує і реклама, яка "навчає черепаха, як зняти з себе панцир". Тобто, інформаційний вплив на людину – це "активізація таких бажань, думок і провокація вчинків, які спрямовані на саморуїнвання"²⁴. Таким чином, реклама знімає систему захисту людини, її особистого "Я", її ідентичності самій собі, породжуючи думку про те, що краще бути таким, як усі.

Сучасність зосереджена лише на "тут і тепер", тому й немає часу, а є "тиранія моменту" (Еріксен), який і поглинає як наше минуле, так і наше майбутнє, зазіхаючи навіть на сьогоднішнє своєю здатністю поглинути наше особисте життя, штовхаючи нас до безодні ненормативної самореалізації, до агресії, до тероризму.

Отже, у сучасному світі, де швидкість зростає вже без впливу на неї пересічної людини (вона змушена, щоб вижити, повністю підкоритися ритму зовнішнього тирана – механічного часу), час як філософсько-антропологічна категорія потребує захисту. Захисту чи нових форм конститування потребує й особистість як головний творець "повільного" часу – часу, що народжується душею на власній швидкості у процесі істинного, а не нав'язаного засобами масової інформації, переживання, і становить єдину можливість зупинити "тиранію моменту", коли світ згортається до часу і простору, рівних нулеві.

Може, це було б досить дивно, коли б у людних місцях з'явилися плакати із закликом: "Бережіть час – запоруку нашого майбутнього!". Але це не таке вже й далеке наше майбутнє – це наше сьогоднішнє: у 2000 році на сайті www.070605.com було розміщено гасло: "Поверніть нам час!".

¹ Гиренок Ф.И. Антропологические исследования. – М., 2001. – С.7; ² Перов Ю.В. Вступительная статья Кант Им. Антропология с прагматической точки зрения. – СПб., 1999. – С.27-28; ³ Кундера М. Неспешность. – СПб., 2002. – С.40; ⁴ Кундера М. Неспешность. – СПб., 2002. – С.85; ⁵ Дельоз Ж. Логика смысла. – Екатеринбург, 1998. – С.19; ⁶ Ериксен Т.Х. Тирания момента. – М., 2002. – С.11; ⁷ Бодрийяр Ж. Забыть Фуко. – СПб., 2000. – С.39; ⁸ Бодрийяр Ж. Забыть Фуко. – СПб., 2000. – С.53; ⁹ Гиренок Ф.И. На правах рукописи; ¹⁰ Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. – М., 2000. – С.152; ¹¹ Дельоз Ж. Логика смысла. – Екатеринбург, 1998. – С.27; ¹² Гиренок Ф.И. На правах рукописи; ¹³ Фуко М. Слова и вещи. – СПб., 1994. – С.343; ¹⁴ Фуко М. Слова и вещи. – СПб., 1994. – С.362; ¹⁵ Гиренок Ф.И. На правах рукописи; ¹⁶ Фуко М. Археология знания. – К., 1996. – С.414; ¹⁷ Рикер П. Время и рассказ. – М. – СПб. – Т.1. – С.76; ¹⁸ Рикер П. Время и рассказ. – М. – СПб. – Т.1. – С.77; ¹⁹ Лой А.Н. Социально-историческое содержание категорий "время" и "пространство". – К., 1978. – С.117; ²⁰ Хайдеггер М. Бытие и время. – М., 1997. – С.54; ²¹ Дерина Э. Философские аспекты вопроса о смысле жизни и смерти // Дәсең-анализ в философии и психологии. – Минск, 2001. – С.49; ²² Хайдеггер М. Бытие и время. – М., 1997. – С.126-127; ²³ Шинкарук В.І. Табачковський В.Г. Глобалізація з філософсько-антропологічного погляду: панacea чи проблема // Практична філософія. – К., 2002. – № 2. – С.125; ²⁴ Расторгуев С.П. Информационная война. – М., 1999. – С.111.

HOMO EDUCATUS

У статті розглядаються філософські течії консерватизму, лібералізму, екзистенціалізму, а також аксіологічний плюралізм сучасної української освіти. Автор вважає, що ціннісну основу сучасної цивілізації визначатиме Homo educatus – людина освічена.

Trends of conservatism, liberalism, existentialism and also value pluralism of modern Ukrainian education are considered in the article. The author considers that Homo Educatus – educated man will act ermine the value basis of modern civilization.

Українська освіта перебуває в процесі пошуку ціннісної основи. Слід зазначити, що цінності різноманітних напрямків філософії завжди мали своїх прихильників у сфері освіти, а філософи, починаючи із Сократа, досить часто поєднували любов до мудрості з педагогічною діяльністю. Таке поєднання забезпечувало найбільш ефективну трансляцію філософської думки від учителів до учнів, а також формувало поле практичної філософії. Яскравими прикладами цього поєднання можуть бути діяльність і учення Григорія Сковороди, Джона Дьюї, Василя Сухомлинського та багатьох інших мислителів. Звертаючись до аксіологічних надбань філософської думки та різноманітних її напрямів, українська освіта має можливість синтезувати ціннісну проблематику та виробити власну аксіологічну основу.

Однією з найдавніших філософських течій в освіті є консерватизм. Розвиток консерватизму пов'язується з іменами Платона й Аристотеля, Данте і Макиавеллі, Гете й Е.Бьорка, Ж. де Местра і А. де Токвіля та багатьох інших мислителів, політичних і державних діячів. Консерватизм в інтерпретації американського політолога С.Гантінгтона є системою ідей, яка слугує збереженню існуючого ладу й спрямована проти будь-яких спроб його зруйнувати. Прихильниками консерватизму, як свідчить історія, можуть бути представники найрізноманітніших прошарків і різних верств населення. Консервативні цінності поділяють тією чи іншою мірою ліберали й соціалісти. Можна навіть говорити про консерватизм, чи, точніше, консервативність значної частини педагогів України, що досить важко сприймають зміни в освіті, її демократизацію, новий зміст, перехід до нової структури і тривалості здобуття загальної середньої освіти, нову систему оцінювання тощо. І хоч консерватори, в цілому, не проти змін, але для них найважливішим завжди є ціна змін й те, наскільки зміни заціпають звичний для них порядок речей.

Для освіти з найдавніших часів головною метою були збереження і трансляція від покоління до покоління цінностей культури. Означена місія освіти й зумовлювала консервативне мислення педагогів, оскільки завдання розвитку культури, а також пов'язаного з нею розвитку особистості, в освіті, як правило, не усвідомлювались. Звідси головним обов'язком вчителя було зберігати і передавати кращі традиції минулого. Так було в шумерській, єгипетській, спартанській школах, а також у Київській Русі та Західній Європі доби Середньовіччя.

Традиційно школа була покликана відстоювати сталі цінності, зрозумілі й доступні для сприйняття. Поява будь-яких альтернативних освітніх систем стимулювала педагогічний консерватизм в усвідомленні своїх цінностей. Саме завдяки консерватизму школа майже ніколи не стояла в авангарді перетворюючих рухів, оскільки, на переконання консерваторів, вона має пристосувати людину до норм, стандартів і вічних істин, що забезпечується укладом шкільного життя та змістом навчальних предметів. Кожна шкільна дисципліна (а саме цей термін значною мірою відображає сутність консерватизму) покликана сформувати упорядкованість мислення, пошуки мети й відчуття "пов'язаності" життя індивіда із загальноновизначним порядком речей.

Однією з консервативних течій у філософії освіти є класичний реалізм, що сприймав навчальний процес крізь призму набуття незрілою молоді людиною відповідної "форми" й досягнення нею особистого щастя у загальнолюдському розумінні.

Спроможність вчитися і набувати знання, використовувати їх та насолоджуватися ними, як вважають прибічники класичного реалізму, є властивою для кожної людини, котра володіє нею як частиною людської природи. Виходячи з цього, класичні реалісти й визначають завдання загальної освіти як формування звички набувати знання, використовувати їх та отримувати від цього задоволення.

Отже, для класичного реалізму в освіті знання – важлива ціннісна орієнтація людини, а оволодіння знаннями має приносити їй задоволення.

На відміну від класичного реалізму, що стоїть на виважених ідеологічних засадах, есенціалізм (від латин. "essentia" – сутність) як одна з крайніх ідеологічних течій обстоює необхідність збереження і передачі тих ідей, уявлень і практичного досвіду, які характеризували культуру в минулому. Це необхідно тому, що, на переконання есенціалістів, сучасна культура фактично втратила свій зв'язок із справжньою культурою – тією, яка була в минулому. Для того, щоб людство могло повернути віру в себе, на переконання есенціалістів, йому необхідно повернутися до старих культурних надбань і на цій основі здійснювати рух уперед.

Саме тому есенціалізм не визначає у навчальному процесі самостійної діяльності учнів, а також суб'єкт-суб'єктних стосунків учителів і учнів, рішуче заперечує педагогічні концепції, що ґрунтуються на організації навчального процесу шляхом спроб і помилок. Упорядкованість, послідовність, дисципліна і глибокий зміст педагогічної діяльності – фундамент есенціалістів.

В есенціалістській концепції ученя – сприйнятливий спостерігач універсуму, а сприйняття реальності є метою навчальної діяльності. Учень може вважатися успішним, якщо виявляє спроможність дати зв'язний опис світу, що був запропонований вчителем. Контроль якості навчальної діяльності в есенціалістів спрямований на виявлення повноти і адекватності узгодженості розуму з реальністю. Учитель розглядається есенціалізмом як представник світу, головним завданням якого є відбір законів, звичаїв, видів практики, різноманітних досягнень, відповідних фрагментів з історичного минуло-

го і сучасності, а також моделювання навчального процесу для передачі відібраних знань.

Спорідненими з есенціалізмом є погляди перенніалістів (від латин. "perennia" – вічність), які вважають, що цінності античної й середньовічної культури сьогодні так само актуальні, як і в далекому минулому, вони не підкоряються часу і простору й стоять над історією, над окремими культурами, і, таким чином, є чи не єдиним надійним підґрунтям, що визначає розвиток особистості.

Криза XX століття спонукала перенніалістів до заклику відновити вічні цінності, носіями яких були Платон, Аристотель, Тома Аквінський, чії філософські погляди необхідно покласти в основу програми зцілення суспільства від сучасного хаосу.

Близькість есенціалізму і перенніалізму полягає в їх обопільній вірі в універсальність форм реальності, в те, що пізнання дає можливість розкрити її головну сутність. Істина для них полягає у відповідності мислення реальності.

Перенніалізм тісно пов'язаний з релігійною освітою й підтримує бажання церкви посилити вплив на освіту.

Варто зазначити, що для перенніалізму авторитет учителя незаперечний, а ствердження його влади над учнем є однією з умов успішного навчання. Отже, педагогіка перенніалізму – авторитарна. Саме вона, в поєднанні з ідеологічною складовою, лежала в основі радянської школи.

Ще однією спільною рисою есенціалізму й перенніалізму є їх орієнтація на ідеал, що являє собою реальну основу світу. Власне, це покликала до життя такий напрям у філософії освіти, як ідеалізм. Ідеалізм не ігнорує конкретної людини, учня, що виявляється в підтримці активної самореалізації і самовдосконалення кожної дитини як духовної істоти. Представники цього напрямку розглядали освіту як процес внутрішнього духовного зростання й розвитку природи дитини, її самосвідомості й самоврядності, удосконалення "Я".

Мету освіти ідеалізм бачить у сприянні повному розкриттю природного потенціалу зростаючої людини. Освіта покликає підняти учнів до межі їх здібностей і спрямувати до основ існування.

Школа, на переконання прихильників ідеалізму, є обов'язковою інституцією, оскільки вона розкриває для учнів реальність, сприяє їх "культурному народженню", виховує майбутніх активних членів суспільства, вказуючи їм шлях до самовдосконалення.

Ідеалізм, на відміну від есенціалізму і перенніалізму, не підтримує авторитарну педагогіку, оскільки розглядає дитину як індивіда, спроможного до розвитку, вдосконалення, вияву ініціативи й здатного досягти омріяного ідеалу.

Ідеалісти вважають, що вияв учнем ініціативи є необхідною умовою його реального зростання і розвитку як особистості, адже навчання відбувається не тільки під впливом зовнішніх чинників, а, насамперед, за активної участі самого учня. Знання покликають дати людині відчуття спорідненості з безкінечним універсумом.

Педагогіка ідеалізму ґрунтується на формуванні у свідомості учнів належного прикладу активної, зрілої і творчої особистості, а також на підтримці активності учнів, виявленні їх інтересів, що

дає змогу без будь-якого примусу зацікавити їх виконуваною роботою.

Будь-які форми примусу у навчальному процесі є неприйнятними для ліберальної течії у філософії освіти. Вище ми зазначали, що ліберали до певної межі поділяють консервативні переконання, але, разом з тим, лібералізм має властиві лише йому риси, що вирізняють його з-поміж інших течій.

Центральним пунктом ліберальної течії у філософії освіти є усвідомлення себе учнем як особистості. Таке усвідомлення, на переконання лібералів, є потужною рушійною силою у розвитку кожним індивідом своєї власної природи.

Джон Стюарт Мілль у праці "Про свободу" зазначав: "Людина, за своєю природою, подібна не до машини, котру потрібно збудувати за певною моделлю й точно пристосувати до призначеної для неї роботи, а до дерева, яке потребує того, щоб самому рости і всебічно розвиватися [sic], відповідно до тенденцій тих внутрішніх сил, завдяки яким воно є живою істотою"¹.

Отже, провідна ідея ліберальної педагогіки стосовно індивідуальності полягає в бутті собою. Власне, ця ідея ґрунтується на відомому гаслі "пізнай самого себе", але в інтерпретації лібералів вона набула дещо іншого звучання на кшталт "відшукай себе", "вичерпай свою самість" тощо. Ліберали наголошують, що кожна людина має широкий спектр здібностей, плекання яких – сутність індивідуальності. Вони вважають, що кожен індивід важливий для суспільства, а розмаїття особистостей – необхідна передумова розвитку людського суспільства.

Зрештою, природа індивіда трансформується й набуває статусу індивідуалізованої особистості. "Смисл історії і моральна оцінка теперішнього часу, – підкреслює М.Попович у своїй статті "Ліберальні цінності, або Роздуми біля парадного під'їзду Європи", – все менше орієнтовані на віддалені цілі, до яких нібито дрейфує суспільство, і все більше апелюють до самоствердження особистості"². Людина, вважають ліберали, має вроджену схильність і прагнення до досконалості, вона за своєю природою вище поціновує більш складні форми діяльності, спрямовані на вироблення вищих здібностей, на відміну від легких задоволень. Зрештою, прагнення до вищих здібностей та складних насолод сприяє цілісному розвитку особистості, – вважають теоретики лібералізму.

Великого значення ліберали надають інтелектуальному розвитку, при цьому вони наголошують на різних ступенях інтелектуальних здібностей людей, підкреслюючи більшу компетентність еліти, яка покликана відігравати провідну роль у політиці. При цьому еліта не має правити та урядувати над рештою людей, які, покладаючись на еліту, повинні це робити розумно й критично.

Сучасна педагогічна концепція лібералів звертається також до емоційної сфери людини, її внутрішньої досконалості, взаємозалежності інтелектуальної та емоційної складових. Саме тому ліберали надають великого значення навчальним предметам, що "безпосередньо апелюють до емоцій": літературі та мистецтвам.

Ліберальна людина постає перед нами не як колекціонер здібностей, а, насамперед, як їх орга-

нізатор, оскільки людина має змінювати, удосконалювати та переглядати свої спроможності упродовж життя.

Однією з неодмінних умов для сучасного лібералізму є наявність свободи. Саме тому вони заперечують проти моделювання життя дітей відповідно до вузького ідеалу досконалості. Разом з тим, деякі з ліберальних мислителів все ж поділяли погляди ідеалістів.

До найвідоміших ліберальних філософів освіти належать Дж.С.Мілль, Т.Грін, Л.Гобгауз, Б.Бозанке, Д.Дьюї, Д.Роулз.

Близькою до лібералізму є аналітична філософія, яка вважає освіту практичним мистецтвом, що, на відміну від останнього, має наукову основу й просуває переконання учнів у напрямку істинного значення, а також розвиває їхню здатність раціонально мислити. На думку аналітичних філософів, головною цінністю в освіті є розвиток розумових здібностей учня. Для цього учню необхідно показувати всебічність світу у всій його повноті і глибині.

Учитель, як вважають аналітичні філософи, має бути людиною, що сповідує цінності істини, розуму і розширення людських можливостей, він покликаний не тільки прищеплювати моральність, а й привчати міркувати про проблеми моралі.

Одним з найбільш впливових напрямів філософії освіти ХХ століття став експерименталізм, в основі якого – звернення до досліду, експерименту, пошук провідної діяльності, що забезпечує ясність і глибину знань.

Пробудження в учня пізнавальних інтересів – наріжний камінь педагогіки експерименталізму. Учитель несе відповідальність за створення умов, за яких участь школяра в діяльності приведе його до максимального розуміння і знання.

Експерименталісти не відкидають цінностей, вироблених людьми в минулому, вважаючи їх не тільки стартовою основою навчання, а й зразком, до якого необхідно постійно звертатися, залучаючи їх для вирішення власних проблем, а також для задоволення особистих інтересів.

Найбільш радикальними відгалуженням експерименталізму є соціальний реконструктивізм, що закликає педагогів до перетворення навчальних закладів на провідні центри перебудови суспільства. На відміну від консерватизму, що бачить в освіті хранителя культури, соціальний реконструктивізм вважає її культурним архітектором, покликаним забезпечити динаміку змін і стати головним чинником у трансформації сучасної цивілізації.

Філософія існування – екзистенціалізм – стала досить популярною в середині ХХ ст. М.Бердяєв, М.Хайдеггер, К.Ясперс, М.Бубер, Г.Марсель, Ж.-П.Сартр, М.Мерло-Понті, А.Камю, Х.Ортега-і-Гассет – такий неповний перелік екзистенціально-го сузір'я філософів.

Екзистенціалісти критично поставилися до раціоналістичної філософії, філософії рефлексивного аналізу, звинувачуючи класичний реалізм у відриві від живого конкретного досвіду існування людини в світі. Екзистенціалізм, приймаючи к'єркегорівське трактування екзистенції і пов'язане з ним протиставлення таких явищ життя, як віра, надія, біль, страждання, потреба, турбота, любов, пристрасть, хвороба тощо і явищ пізнавального

ряду, розвиває ідею онтологічної самостійності, стійкості й конститутивності явищ життя. Віддаючи абсолютний пріоритет екзистенції, філософи-екзистенціалісти запропонували програму екзистенціальних структур повсякденного досвіду людини у всій повноті, конкретності, унікальності і змінюваності, тобто в реальній повноті безпосередніх контактів людини зі світом, на рівні нероздільної сукупності її інтелектуально-духовних і емоційно-вольових особистісних структур.

У системі цінностей екзистенціалізму головне місце належить свободі й відповідальності. Екзистенційна людина завжди перебуває в процесі становлення, завжди відповідає за те, що робить із собою; її свобода і власна відповідальність не мають меж. Екзистенційна людина – свідомий суб'єкт, що вибирає своє ставлення до світу і до власної персони. Саме вибір для екзистенціаліста є головним принципом його життя.

На переконання екзистенціалістів, самодостатня особистість – головна мета й бажаний результат освіти. Зважаючи на означену цілеспрямованість, трансформація знань для екзистенціалістів має значення лише в контексті конкретного індивідуального розвитку. Знання втрачають сенс, якщо вони не мають значення для людини.

Отже, освіта в екзистенційному розумінні є процесом розвитку вільних, самоактуалізованих особистостей, а звідси – організація навчального процесу має здійснюватися без примусу і регламентацій, учні самостійно мають вибирати і творити свою природу. Навчання покликане сприяти самоусвідомленню учня як повноправного суб'єкта і стимулювати процес індивідуального вибору. Це спрямування виявляється і в змісті освіти, в тенденції зміщення центру ваги у навчанні від природничих і суспільних наук до гуманітарних, а також в акценті на значенні мистецтва, що сприяє кращому емоційному і моральному розвитку особистості.

Відповідно до екзистенційного світогляду освіта, на відміну від усталених традицій, розпочинається не з відчужених знань і вивчення природи, а з пізнання сутності людини, розкриття морального "Я". Екзистенційна педагогіка, беручи до уваги, що навчання відбувається в групах, бачить в них лише середовище, де проходить свій винятковий шлях кожна індивідуальна особистість, яка володіє повною свободою щодо творення власного "Я". Для екзистенціалізму аморально "підганяти" поведінку дитини під наперед визначений зразок згідно з апріорним знанням, якою вона має стати, оскільки діти – свідомі й активні суб'єкти. Обов'язком учителя, що поділяє принципи екзистенційної педагогіки, є створення умов, які забезпечать кожному учневі можливість відчуття три основні цінності життя: (1) я – істота, яка вибирає, і мені не уникнути вибору власного життєвого шляху; (2) я – вільна людина, абсолютно вільна у виборі цілей мого життя; (3) я – людина, яка має особисту відповідальність за кожен здійснений мною вибір. Реалізація означених підходів може здійснюватися лише в педагогічному кліматі свободи, що виключає ієрархію влади в навчальних закладах, переваги учителів над учнями, зовнішні стандарти успіху. У навчальному процесі за таких

підходів, як правило, немає потреби в тестах і оцінках, а центром навчального процесу завжди є самовизначення учня.

Сучасні школи, що регламентують дисципліну й застосовують заходи спонукального характеру, з точки зору екзистенціалістів, руйнують природну спонтанність, допитливість і творчі нахили учнів і, як наслідок, перешкоджають розвитку особистості.

Для екзистенційної педагогіки принципово важливо, щоб учитель був лише одним з можливих джерел самоврядного становлення дитини, а матеріал вивчався лише той, що має мотивацію в житті школяра. Для учня важливим є не просто засвоєння певних знань і цінностей, а їх переживання. Ось чому учитель має бути рівноправним учасником діалогу з учнями, даючи їм можливість вільного дослідження в насиченому освітньому середовищі, де є різноманітні засоби навчання, до яких вони мають вільний доступ. Кожен учень за таких умов не чекає готової відповіді учителя, а шукає свою власну унікальну відповідь. Завдання учителя – побачити в кожній відповіді, в кожній творчій роботі учня високий рівень своєрідності, відбиток творчої індивідуальності. Особистий досвід учня має визначальне значення, його бачення літературного твору, музики, живопису є важливішим від концепції автора, майстра, композитора, художника. Оскільки учнівська інтерпретація твору відбиває його власний досвід і в цьому, вважають екзистенціалісти, її неперевершене значення, остільки кожна людина, до деякої міри, є творцем власної історії, що нею переживається. Переживання в екзистенційній педагогіці також набуває особливої цінності, адже воно привертає увагу молодшої людини, яка формується, до таких феноменів, як страждання, горе, конфлікти, смерть, отже, допомагає усвідомити, що життя багатоаспектне, в ньому поєднуються радість і смуток, любов і ненависть, співчуття і жорстокість. Учитель покликаний співпереживати, співрадіти, співгорювати, співтворити разом із своїм учнем, щоразу знову розв'язуючи надскладне завдання сприяння становленню неповторної особистості кожної дитини.

Предметне навчання і зміст освіти для педагогів-екзистенціалістів мають лише опосередковане значення, що виявляється в наданні учневі засобів для самовияву і саморозвитку. Звідси шкільні програми, які традиційно нагромаджують великий обсяг різноманітних знань з усіх галузей, мають значення лише в частині, обраній учнем. Зміст освіти існує не для того, щоб його завчали і відтворювали "на оцінку", а для того, щоб бути прийнятим або відкинутим. Найвлучніше розкриває сутність педагогічного екзистенціалізму твердження Жака Марітена стосовно того, що головною цінністю освіти є можливість завоювання внутрішньої духовної свободи окремою людиною.

Сучасній українській освітній системі властивий аксіологічний плюралізм, що зумовлено відмовою від моноідеології й демократизацією навчально-виховного процесу. Філософія освіти, переживаючи період становлення, поки що не змогла запропонувати цілісного підходу в педагогічній аксіології. Домінування будь-яких цінностей може мати негативні наслідки й призводити, на

думку академіка О.В.Сухомлинської, "не лише до знецінення цінностей, а й перетворення їх у протилежність або ж абсентеїзму"³.

В останнє десятиліття найбільшого поширення в українській освіті набули національні, демократичні, екологічні й валеологічні ціннісні орієнтації.

Разом з тим, значна частина педагогів продовжує дотримуватися цінностей консерватизму й педагогічного авторитаризму, що можна пояснити серйозними недоліками української педагогічної й післядипломної педагогічної освіти, недостатнім оновленням педагогічних кадрів, наявними суперечностями в педагогічній науці та практиці, досить повільним процесом становлення філософії освіти в Україні.

Концептуальною вадою, що успадкована українською освітою з тоталітарних часів, на нашу думку, є досить повільне усвідомлення самоцінності людини. У педагогічній науці та практиці і досі відсутній системний підхід до особистості. Упродовж останніх років у педагогічному лексиконі з'явилася тема особистісно-орієнтованої освіти, що може свідчити лише про певну переорієнтацію освіти на людину, але, разом з тим, у філософії освіти, педагогіці і на практиці ми спостерігаємо певну невизначеність у концептуальному осмисленні особистісно-орієнтованої освіти.

На переконання академіка І.Д.Беха, "особистісно-орієнтована освіта виходить із самоцінності особистості, її духовності й суверенності"⁴. Мета такої освіти, на думку ученого, в тому, щоб "формувати людину як особистість, творця самої себе і навколишніх умов"⁵. Педагоги-теоретики звертають увагу і на необхідність змін у технологіях освіти, що передбачає діалогічний підхід, суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників педагогічного процесу, їх самоактуалізацію і самоорієнтацію, перетворення суперпозиції учителя і суборганізованої позиції вихованця в особистісно-рівноправну позицію.

Сутнісною основою нової парадигми освіти, вважає А.М.Бойко, є особистість дитини, визнання її найвищою цінністю, орієнтація педагога на гуманні, демократичні принципи спільної з дитиною життєдіяльності⁶. На думку А.М.Бойко, формуючись як особистість, людина не перестає бути природною істотою, а сукупність суспільних відносин не вичерпує сутності людини. А.М.Бойко вважає, що виховання зумовлене єдністю індивідуального і соціального й визначається як суспільно-особистісний феномен, оскільки все в людині зумовлене і її природою, і суспільною сутністю.

Необхідно звернути увагу й на те, що Закон України "Про загальну середню освіту" метою і результатом цієї освіти проголошує розвиток особистості. Академік О.Я.Савченко підкреслює: "Вперше серед завдань шкільної освіти виділено виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного і психічного здоров'я учнів (вихованців)"⁷.

О.Я.Савченко виокремлює зв'язок якості освіти з розвитком особистості. "Сучасне й перспективне розуміння якості освіти передбачає, що вона визначається не лише кількістю і якістю знань, а й якістю особистісного, психічного, фізичного розви-

тку покоління. У цьому полягає всезростаюча цінність освіти для окремої особи, держави, нації"⁸.

Отже, в освітянському середовищі України йде процес осмислення нових завдань, цілей, цінностей і якості освіти в контексті її людиноспрямованості і людиноспрямованості.

Сучасний людиноцентризм має ряд характерних особливостей, що зумовлюють його нове осмислення. Насамперед, спостерігається відхід від концепції людини як володаря природи, якому під силу змінювати природне середовище відповідно до власного бачення. Цей відхід відбувається під впливом осмислення сучасних екологічних проблем та негативної ролі людини в погіршенні стану довкілля. Людина, поєднуючи в собі природне, духовне, суспільне й індивідуальне, все більше прагне до гармонізації свого буття не тільки в природі, а й духовній сфері. Власне, природа постає в людині, адже саме через людину природа здійснює своє самопізнання. Сукупний інтелект людства водночас є інтелектом не тільки суспільства, а й природи. Пізнання природою своєї власної сутності і саморегуляція в природі мають бути тісно взаємопов'язаними. Просування людини в пізнанні природи вражаюче, але воно ще далеко від пізнання її справжньої сутності, її власного природного буття і духовного світу. До цього часу в науці триває дискусія щодо походження людини, ставиться під сумнів ще недавно, здавалося, цілком обґрунтована теорія інтелектуальних і фізичних можливостей людини. Отже, на початку ХХІ століття залишаються актуальними заклики української філософської школи щодо самопізнання самоорганізованої людини.

Опанування гармонії відносин людини суспільної з людиною природною є наріжним каменем сталого розвитку. Звідси нагальним завданням освіти має стати орієнтація на пізнання людини в єдності природного, суспільного духовного й індивідуального, оскільки самопізнання – це не лише перший крок до мудрості, а й суттєва передумова сталого розвитку. Адже осмислення ролі й місця людини в природі і космосі, що, як і людина, є також самоорганізованими системами, сприятиме пізнанню сутнісних основ їх буття у Всесвіті. І наявні екологічні й валеологічні проблеми, істинні причини яких лежать у площині недостатньої обізнаності людини в сфері людинознавства, власної самоорганізації, своїх природних, духовних та енергетичних потенцій. Внаслідок цього життя людини супроводжується психічними, духовними, фізичними, енергетичними дисбалансами, що переростають у внутрішні і зовнішні конфлікти людини.

Людина, за таких обставин, живе в умовах внутрішнього стресу, який призводить до енергетичного виснаження, погіршення стану здоров'я, духовної кризи. Саме тому проблема самоупорядкування, саморегуляції особистості набуває пріоритетного значення. Вона повинна розв'язуватися як формальною, так і неформальною освітою. Навчити дитину саморегулюванню й самоупорядкуванню покликана, насамперед, родина. Винятково важливою є роль матері, яка закладає фундамент самоупорядкування тоді, коли дитина ще перебуває під її серцем. Міцність або уразливість особистості закладається в період внутрішнього роз-

виту й перших років життя, що є визначальними для становлення людини. Це не спростовує, а, навпаки, посилює роль формальної, цілеспрямованої й організованої освіти, адже система дошкільної і загальної середньої освіти за певних умов може корегувати розвиток особистості й до певної міри компенсувати втрачене у перші роки життя. Система освіти, що бере в основу закладені в особистості потенції, ураховує її індивідуальні особливості й спрямованість, може забезпечити успішний контекст життя людини. Однією з найбільших проблем масової освіти є відчуження від реальної людини з її природними здібностями, орієнтація на виконання навчальних планів і програм замість особистісного розвитку. Щоб забезпечити умови для успішного розвитку особистості, сучасна освіта має орієнтуватися на індивідуальність, її запити, природні можливості й життєві прагнення. Зміна колективно-групової парадигми освіти на природно-індивідуальну вимагатиме кардинальної зміни організації навчально-виховного процесу в школі, але, перш за все, нова парадигма освіти вимагатиме радикальних змін у підготовці учителя. Найголовнішим недоліком сучасної української педагогічної освіти є її спрямованість не на особистість, суб'єкта, який навчається, а на об'єкт вивчення.

У навчальних планах педагогічних університетів, коледжів та училищ майже відсутні предмети людинознавчого змісту. Внаслідок цього суспільство отримує філологів, істориків, фізиків, математиків, хіміків, котрі, маючи ґрунтовні предметні знання, не можуть реалізувати себе в ролі педагога, оскільки недостатньо обізнані з людиною як складною самоорганізованою системою. Для успішної педагогічної діяльності учитель має бути підготовлений до співпраці з особистостями, які наділені природними, психічними, духовними, суспільними, індивідуальними якостями й властивостями. Кожен успішний педагог має співвідносити зміст освіти з особистостями, які навчаються, а для цього, як мінімум, необхідно глибоко знати структуру особистості. Йдеться, насамперед, про такі її складові, як темперамент, особливості психіки, досвід, спрямованість, потреби, здібності, характер, концепцію особистості тощо.

Особистісно-орієнтована освіта, про яку в останні роки так багато говорять різні суб'єкти української освіти, як правило, залишається педагогічною риторикою, оскільки учитель не має умов і, що найголовніше, відповідної професійної підготовленості до реалізації концепції. Враховуючи фактичну відсутність конкуренції на ринку педагогічної праці через низький рівень заробітної плати, учитель не має і спонук до зміни традиційної системи колективно-орієнтованої освіти, що загальноно відома як класноурочна система.

Таким чином, для забезпечення переходу до освіти, що орієнтована на розвиток особистості й спирається на її природні потенції, необхідно забезпечити системне вирішення взаємопов'язаних проблем: (1) створити умови для задоволення матеріальних і духовних потреб сучасного учителя; (2) здійснити перепідготовку всіх викладачів вищих педагогічних навчальних закладів на основі нової парадигми філософії освіти; (3) провести

радикальну перебудову педагогічної освіти, яка за своїм змістом і методами має відповідати особистісно-орієнтованій освіті, а звідси – ступенева педагогічна освіта має реалізовуватися у новій послідовності, що передбачає пріоритет психолого-педагогічної підготовки відносно спеціалізації; (4) забезпечити поступовий перехід від класноурочного до індивідуально організованого навчального процесу, критерієм успішності якого мають бути не абстрактні знання, уміння й навички, а розвиток особистості стосовно самої себе, набуття нею цивілізаційної компетентності.

Будь-які зміни в освіті, а тим більше радикальні, не можуть бути реалізовані без учителя, без його сприйняття пропонованих змін, без його глибокого усвідомлення цінності кожної особистості. Без учителя будь-яка реформа зупиниться на шкільному порозі, оскільки, за влучним висловом М.Фулана, "важливою є моральна мета окремого вчителя. Віднайдіть хорошого вчителя і ви знайдете моральну мету"⁹.

Отже, сучасна освіта постає перед необхідністю зміни ролі учителя в навчальному процесі, що зумовлено втратою учителем домінуючої інформативної функції й посиленням ролі співпраці й організації індивідуально векторизованої освіти. Це, в свою чергу, ще більше актуалізує роль педагога, оскільки нова парадигма освіти передбачає посилення людського фактора в освіті.

Сучасний багатокомпонентний, суперечливий, перенасичений технікою і зброєю, комунікаціями, інформаційними потоками, електронікою та складною бетонно-скляною і сталевією архітектонікою світ прагне повернення до лона природи, прагне живого людського слова і почуттів. Світ інтелектуалізованої, але бездумної і бездушної техніки, що поглинає людину, перетворюючи її на свій додаток, має поступитися світу, де гармонійно поєднуються і природа, і техніка, і людина. Комп'ютер може замінити учителя, але при цьому він перетворюватиме учня на морально деградовану істоту, що мало чим відрізнятиметься від робота. Тільки особистість може плекати іншу особистість. Ось чому такою важливою є діяльність учителя на сучасному етапі суспільного розвитку.

Не менш важливою є спрямованість змісту освіти, що знаходить своє концентроване відображення в навчальних планах. В Україні упродовж останніх років триває дискусія щодо базового навчального плану середнього загальноосвітнього закладу та стандартів освіти.

Ефективно виконувати свою місію освіта зможе за умови подолання абстрактності знань, адже знання самі по собі, коли вони не стали надбанням людини, втрачають будь-який сенс. Сучасна освіта до трансформації знань має підходити умотивовано, крізь призму інтересів людини, через прагнення допомогти кожному реалізувати себе в пізнанні людини і світу.

Незаперечною є роль навчальних планів, що визначають зміст освіти, її філософію, концентровано відображають суспільне бачення основних компонентів освіти. Навчальні плани мають формуватися з урахуванням таких основних вимог: (1) відповідності змісту освіти філософії освіти та сучасним науковим досягненням; (2) передування

пропедевтичності систематичному науковому курсу й дотримання наступності у вивченні основ наук; (3) доступності змісту освіти та його відповідності віковим можливостям учнів; (4) інтегративності як принципу відбору навчальних курсів; (5) людиноспрямованості та умотивованості навчальної діяльності; (6) індивідуалізації й особистісно-орієнтованого навчання; (7) створення можливостей для забезпечення індивідуального темпу навчання; (8) спрямованості на розвиток особистості та її компетентність, а не засвоєння суми знань; (9) урахування можливостей реалізації навчального плану в умовах регіону, села і міста; (10) варіативності із збереженням основних параметрів навчального плану; (11) відкритості навчального плану і змісту освіти для регіонального компоненту; (12) створення можливостей для індивідуального перерозподілу навчальних годин між галузями знань; (13) урахування сезонної варіативності навчального плану з окремих навчальних предметів; (14) варіативності реалізації навчального плану в залежності від кадрового і ресурсного забезпечення.

Ураховуючи зазначені вимоги, навчальний план школи міг би розподілятися на такі основні галузі: людина – природа, людина – суспільство, людина – культура, людина – техніка. Відповідно, структуризація й об'єднання навчальних предметів у галузі могли б здійснюватися з урахуванням їх значення в життєдіяльності людини. При цьому слід ураховувати рівнозначність галузей у формуванні особистісної культури.

Отже, самоцінність людини набуватиме в освіті змістоутворювальної функції й трансформуватиметься з філософією освіти в педагогічну практику.

На нашу думку, в основі змісту сучасної загальної освіти має бути людина, що співвідноситься із власним світом, світом природи, світом суспільства і світом культури.

Світ може існувати і без людини, але тоді він втрачає сенс існування. Навіть Бог існує, поки існує людина, котра вірить в його існування, оскільки єдиним способом його існування є віра, якою наділена лише людина.

Так історично склалося, що сучасний технізований світ вже не може обійтися без людини, адже залишені непризволяще запаси зброї, хімічні заводи, атомні електростанції тощо стануть загрозою для його існування. Тільки людина спроможна утримувати цю складну інфраструктуру й управляти нею. Сучасна освіта покликана сприяти людині в гармонізації її стосунків із створеним нею світом техніки. Фактично, людина опинилася заручницею власного технічного процесу, вона стала залежною від свого дітища, й сьогодні постало завдання врівноважити цю залежність. Успіх у цьому значною мірою забезпечуватимуть ті цінності, які культивуватиме освіта.

Сталий розвиток суспільства великою мірою залежний від спроможності освіти реалізувати ціннісну парадигму, суть якої – в гармонійному співіснуванні людини, суспільства, природи, техніки. Людина як центр співіснування, як джерело цінностей, поєднує в собі природне, суспільне і духовне. Виокремлення й абсолютизація будь-

яких цінностей, в тому числі цінностей людини, може призвести до гіпертрофованих наслідків.

Упродовж майже всієї історії людства людина спрямовувала значну частину свого інтелекту й матеріальних ресурсів на знищення інших людей, що рівнозначно самознищенню. На Землі внаслідок цього загинули десятки мільйонів мешканців, з них переважна більшість у XX столітті.

Спрямованість сукупних інтелектуальних зусиль сучасної цивілізації потребує радикального коригування. Людство усвідомлює загрозу, що несуть у собі створені арсенали ядерної, бактеріологічної, хімічної, лазерної та інших видів зброї. Почалися процес обмеження гонки озброєнь, а також роззброєння. Україна першою серед держав світу відмовилась від свого ядерного арсеналу. Проте, основні зусилля й ресурси багатьох держав й донині спрямовані на нові види озброєнь. Саме у військових комплексах держав зосереджено провідний науковий потенціал й високі технології виробництва. Й спрямування їх у русло пошуку засобів боротьби із СНІДом, раком, туберкульозом поки що не передбачається. Мільйони людей в Африці, Латинській Америці та Азії живуть на межі голодної смерті. Хвороби, голод і безробіття стали їх постійними супутниками. У той же час мільярди доларів витрачаються на озброєння. Спрямування цих коштів на вирішення означених проблем, без сумніву, назавжди зняло б їх з порядку денного. Проте людина, як і раніше, залишається гвинтиком у складному механізмі сучасної історії. Завдання полягає в тому, щоб цінність людського життя не тільки проголошувалася, а стала основою всієї життєдіяльності націй, суспільства, культури, країн і всієї цивілізації.

Не перебільшуючи значення освіти, все ж наголосимо, що саме освіта може формувати нове "людиношанобливе" мислення. Для цього освіта має не тільки реалізувати нову ціннісну парадигму, а й змінити ставлення до людини у своєму власному лоні. Вище ми говорили про аксіологічну векторизацію у філософії освіти. За наявності різноманітних течій і поглядів у практичній педагогіці, принаймні в Україні, домінує, як уже зазначалося, консерватизм і педагогічний авторитаризм. Звичайно, освіта є невіддільною частиною суспільства, вона віддзеркалює реальний стан суспільних цінностей і відносин. Та все ж спрямованість освіти у майбутнє вимагає від неї своєрідної ціннісної інновації, випереджаючого утвердження цінностей, що мають визначальне значення для суспільного поступу.

Якщо суспільство прагне утверджувати людину в якості рівновеликої цінності, а освіта – дотримуватися принципів людино- і природоцентризму, необхідно формувати нову ціннісну парадигму суспільства. Це особливо важливо для українського суспільства трансформаційного періоду, оскільки загальний моральний контекст у суспільстві досить суперечливий. Старі недуги суспільства подвійних стандартів, подвійної моралі, ідеологічної обмеженості, відсутності політичних свобод обернулися деморалізацією суспільства, що супроводжується майнованим розшаруванням, бідністю, безробіттям, зниженням загальної культури громадян. Суспільство і освіта як його складова виявилися не підготовленими до наростання негативних процесів. Гово-

рити про утвердження людино- і природоцентричної аксіологічної парадигми в суспільстві й, зокрема, освіті поки що не доводиться. Суспільство лише робить перші несміливі кроки в напрямку людино- і природоцентризму.

Духовне життя суспільства знівельовано соціально-економічними проблемами, й доки бідність не буде подолано, нам залишається сподіватися на міцний духовний стрижень людини, що не дасть їй збочити з правильного шляху, деградувати лише до задоволення природних інстинктів. Український філософ і культуролог С.Кримський, розмірковуючи про сутність духовності людини, зазначає: "Духовність – це здатність перетворювати (трансформувати) універсум зовнішнього буття у внутрішній світ особистості на етичній основі, здатність створювати той внутрішній світ особистості, на якому реалізується самототожність людини, її свобода від жорсткої залежності від ситуацій, які постійно змінюються. Духовність, врешті-решт, спонукає до своєрідної сутнісної космогонії, поєднання образу світу з моральними основами особистості"¹⁰.

Трансформаційне суспільство, спираючись на перевірену часом національну основу, зможе протистояти викликам нової доби і тимчасовим проблемам, що створить підґрунтя для духовного очищення. Духовне оновлення суспільства може істотно вплинути і на подолання суспільних хвороб (протитуції, наркоманії, пияцтва, індивідуальної деградації особистості), на формування нових відносин між людьми, між владою і народом, між людиною і природою. Суспільству, як і в тяжкі роки поневолення, потрібний потужний духовний порив й духовне оновлення. Релігія могла б стати центром духовного єднання, але в українських умовах розколу церков це практично неможливо, принаймні сьогодні. Політичні сили не мають чітких програм у сфері духовності, розпорошені за вузькоспектральними інтересами, а тому також не можуть висунути цілісну програму. Українська інтелігенція, на жаль, роз'єднана і не має впливу на формування духовного простору суспільства. Засоби масової інформації комерціалізовані й розділені між кількома політичними групами, які борються за поділ сфер впливу на владу й економіку. Духовне життя суспільства їх не обходить. Комерційність засобів масової інформації спонукає їх до пошуку прибуткових проектів, реклами, сенсацій, скандалів тощо. Про духовність тут нічого говорити.

Однією з найвпливовіших у сфері духовності, хоч і не безпроблемних, залишається система освіти, що має можливості потужного впливу на формування духовного життя особистості та її ціннісного світу. Вище ми зазначали основні проблеми освітньої галузі, в тому числі становище педагога, але за умови досягнення суспільного консенсусу означені проблеми в найстисліші терміни можуть бути розв'язані. Отже, система освіти, як одна з найбільш інтелектуалізованих, може стати рушієм духовного оновлення суспільства. Проте, для цього українська освіта має позбутися рудиментів минулого, що глибоко вкоренилися, а також набутих в останні роки негативних тенденцій: зниження авторитету й відповідальності педагога, пов'язаного з обурливо низьким рівнем опла-

ти праці; поширення платного навчання, що фактично перетворилося на своєрідну купівлю атестатів та документів; зниження мотивації до навчання в переважній більшості школярів; регіональної диференціації щодо можливостей фінансування освіти й рівня її доступності; зниження рівня охопленості дітей дошкільною і позашкільною освітою; незабезпеченості учнів та студентів підручниками і посібниками; незабезпеченості шкіл обладнанням та матеріалами для лабораторних і практичних робіт; зношеності матеріальної бази навчальних закладів.

На перший погляд, зазначені чинники не пов'язані з духовною функцією освіти, але насправді вони мають до неї безпосередню дотичність. Під впливом зазначених проблем освіта втрачає для дітей та молоді свою привабливість, оскільки навчати сучасного школяра, що тією чи іншою мірою знайомий з інформаційними технологіями й сучасними засобами комунікації, лише з допомогою крейди, класної дошки і учительського слова, практично неможливо. Вербальне навчання інформатиці, фізиці, хімії, біології та іншим предметам стало безперспективним, але насправді саме воно сьогодні домінує в українській системі освіти.

З іншого боку, освітня політика, не маючи кадрової, фінансової й матеріальної підтримки, уповільнила змістове й методичне оновлення. По суті, в більшості навчальних закладів у позитивному плані майже нічого не змінилося. Найбільш принципові зміни мають стосуватися учителя, вихователя й викладача, що сприятиме формуванню нового педагогічного клімату. Сприятливі умови для розвитку особистості виникають тоді, коли в кожній дитині, учневі, студентові педагог бачить індивідуальність й допомагає їй реалізувати свій потенціал. Атмосфера довіри й взаємовідповідальності, демократії і поваги до особистості може зробити більше, ніж десятки найвимогливіших педагогів. Для того, щоб плекати духовність, школа, насамперед, має стати духовним осередком, де панують висока мораль, дух свободи, творчості й шанобливого ставлення до людини.

Змінюючись, освіта має сформувати програму морального одужання сім'ї й інститутів суспільства, створити новий духовний простір, де людина повернеться до людини, людина природна знайде гармонію з людиною культурною, а самоцінність людини не породжуватиме конфлікту між нею і природою чи вірою в Бога.

Філософи неодноразово підкреслювали провідну роль освіти в ХХІ ст. Одні іменують нове століття століттям освіти, інші називають освіту релігією ХХІ століття. Але ні в кого не викликає сумніву провідна роль освіти в розвитку сучасної цивілізації, яка поступово формується як цивілізація освіченої людини. Прийшов час homo educatus.

Цивілізація, попри великі досягнення в науці, культурі та економіці, ще ніколи не досягала рівня суцільної освіти. Українське суспільство у ХХ ст. пройшло від ліквідації неписьменності до обов'язкової загальної середньої освіти. Країни Африки, Азії і Латинської Америки ще й досі не здолали безграмотності. Про обов'язковість загальної середньої освіти в багатьох країнах говорити передчасно. Війни, тероризм, поширення

"хвороб масового враження", голод переконають в необхідності повернення освіти до проблем людини. Саме освічена людина, а під освіченістю ми розуміємо рівень компетентності і виховання, може здолати проблеми, породжені людиною за браком компетентності та виховання впродовж всієї історії. Отже, освіта має спрямовувати зусилля не на розширення і поглиблення знань, а, насамперед, використовуючи знання як інструмент, творити особистість. Вже на рубежі другого і третього тисячоліть людина, що не має освіти, позбавлена можливості професійного і політичного росту. ХХ ст. висунуло перед суспільством вимогу не тільки обов'язкової загальної освіти, а й обов'язкової професійної освіти, і, що найголовніше, безперервної освіти.

Ніколи раніше освіта не набувала такого значення в житті окремої людини, суспільства, нації і цивілізації. Освіта стала неодмінним атрибутом сучасності, передумовою майже всіх сфер людської діяльності: в економіці, політиці, сфері культури і науки. Вже сьогодні постало питання щодо обов'язкової вищої освіти. Глобалізація й зростаючий рівень комунікаційних зв'язків між людьми, потреба постійної адаптації до нових умов, входження в добу інформаційних та біотехнологій, нові можливості техніки посилюють значення освіти в життєдіяльності людини. Вони роблять освіту беззаперечним атрибутом людини. Отже, ми можемо з упевненістю стверджувати, що настав час homo educatus. Саме освічена людина може бути рівновеликою цінністю нарівні з природою і космосом.

Отже, є щонайменше одинадцять найважливіших факторів, що визначають сутність епохи, в яку ми входимо, як епохи, ціннісну основу якої визначатиме homo educatus: (1) здобуття освіти стало обов'язковою вимогою суспільства до людини; (2) за всю свою історію людство вперше наблизилось до можливості забезпечити початковою освітою кожну людину; (3) освіта стала розглядатися як важливий чинник соціальної рівності; (4) освіта набула визначального значення в успішності людини не тільки у професійному, а й у загальнокультурному сенсі; (5) постійне підвищення освітнього рівня стало нормою, а освіта упродовж життя – суспільною вимогою в розвинених країнах; (6) набуває поширення тенденція до обов'язкової вищої освіти; (7) освіта стала визначальним фактором економічного розвитку суспільства; (8) вперше освіта стала розглядатися крізь призму національної безпеки; (9) освітня політика віднесена до державних пріоритетів; (10) поступ цивілізації став неможливий без освіти; сьогодні стали реальністю не тільки країни, а й континенти суцільної грамотності; (11) глобалізація, що стала невідворотною реальністю для сучасної цивілізації, посилює чинники комунікації, взаємозв'язків і залежностей, що вимагає відповідного рівня освіченої людини.

¹ Мілль Джон. Про індивідуальність як один з елементів добробуту (Розділ III праці "Про свободу") // Лібералізм: Антологія / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К., 2002. – С.154; ² Попович М. Ліберальні цінності, або Роздуми біля парадного під'їзду Європи // Дзеркало тижня. – 2001. – 1 грудня; ³ Сухомлинська О.В. Цінності в історії розвитку школи в Україні // Цінності освіти і ви-

ховання. – К., 1997. – С.8; ⁴ Бех І.Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання. – К., 1997. – С.9; ⁵ Там само; ⁶ Див.: Бойко А.М. Суб'єкт-суб'єктні взаємини як цінності виховання // Цінності освіти і виховання. – К., 1997. – С.12; ⁷ Савченко О.Я. Реформування шкільної освіти і реалізація її оздоровчої функції // Шлях освіти. – 2001. – № 4. – С.2; ⁸ Там само. – С.5; ⁹ Фулан Майкл. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ. Перекл. з англ. Г.Шиян та Р.Шиян. – Львів, 2000. – С.31; ¹⁰ Крымский С.Б. Контуры духовности, новые контексты идентификации // Вопр. философии. – 1992. – № 12. – С.25.

Ю.В.Павлов, асп.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОСТАННЯ ПРИНЦИПУ ІСТОРИЗМУ

Стаття присвячена розгляду характерних особливостей становлення історизму як специфічного типу світосприйняття людини в контексті усвідомлення нею історичності свого існування. Автором проведений ретроспективний аналіз історико-філософських рефлексій античності, середньовіччя, Відродження та доби Просвітництва, котрі обумовили в майбутньому концептуалізацію історизму в якості наукової методології історичного пізнання.

The article is devoted to consideration of the main characteristics in development of the historicism as a specific type of human reflexion of reality in a context of comprehension of the historicity of existence. Author analyses the historiographical reflexions of antiquity, Middle Ages, Renaissance and New Time which have caused the conceptualization of historicism as a scientific methodology of historical knowledge in future.

Дослідження специфіки історичного буття людства нині є предметом аналізу широкого кола гуманітарних наук, пріоритетне значення в якому належить комплексу історичних дисциплін. Проте, найбільш повне відображення вона знаходить в рамках філософської рефлексії. Високий рівень абстрагування дозволяє синтезувати історичне знання, осмислити його в цілісності, прослідкувати єдину логіку розгортання суспільних процесів, дистанціюючись від локалізованої хронології історичної науки. Філософське осмислення історії передбачає, серед інших, розробку низки фундаментальних проблем, які мають методологічну спрямованість. Серед них чи не найскладнішою є проблема пошуку адекватної пізнавальної стратегії, що дозволила б створити концептуально-цілісну наукову картину історичної динаміки.

У межах філософського стилю мислення сформувавшись основні когнітивні підходи до аналізу історичної практики людства. Деякі з них набули статусу методологічних принципів. Чільне місце в цьому переліку належить принципу історизму, з позицій якого вся людська історія розглядається як змінна у часі, тобто така, що знаходиться в постійному розвитку. Кожне явище чи процес аналізуються крізь призму тих суспільних умов, в яких вони виникли і функціонували в межах чітко визначених часово-просторових параметрів.

Суть історизму, його змістовне поле можна розкрити, використовуючи зміст таких категорій, як "становлення", "рух", "розвиток", "час", "простір". Дотичними до них є категорії "історичність", істо-